

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۱، شماره ۱، بهار ۱۳۹۷، صفحات ۲۵-۴۸

نگرش روستاییان اردبیل نسبت به اثرات طرح هادی در توسعه

زیرساخت‌های گردشگری روستایی

اصغر باقری و حجت‌الله رشید کلویر*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۹/۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۵/۷

چکیده

تحقیق حاضر، با هدف بررسی نگرش روستاییان اردبیل نسبت به اثرات طرح هادی در توسعه زیرساخت‌های گردشگری روستایی، به روش پیمایشی انجام شد و جامعه آماری آن اهالی روستاهایی بودند که از اجرای طرح هادی در آنها بیش از پنج سال گذشته بود. نمونه‌ای متشکل از دویست نفر از اهالی به صورت تصادفی چندمرحله‌ای انتخاب و اطلاعات لازم جمع‌آوری شد. ابزار تحقیق پرسشنامه بود. نتایج نشان داد که طرح در برخی زمینه‌ها مثل دفع زباله دارای تأثیر زیاد و در جمع‌آوری فضولات حیوانی دارای تأثیر متوسط بود، ولی در ایجاد فضاهای فرهنگی و تفریحی میزان موفقیت طرح قابل قبول نبود؛ اکثر روستاییان تمایل زیادی به جذب گردشگر در روستای خود داشتند، ولی در اکثر روستاها از توان گردشگری روستاها استفاده نشده بود؛ روستاییان دارای قصد اقامت در روستای خود تمایل بیشتری به جذب گردشگر در روستا داشتند؛ و زنان نسبت به مردان تمایل کمتری به جذب گردشگر در روستای خود را داشتند. در نتیجه تحلیل عاملی، شش عامل بسترساز توسعه گردشگری روستایی، در مجموع، ۷۵/۵۴ درصد از واریانس را تبیین کردند.

کلیدواژه‌ها: گردشگری روستایی، طرح هادی، اردبیل (شهرستان).

* به ترتیب، نویسنده مسئول و دانشیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل (a_bagheri@uma.ac.ir)؛ و استادیار گروه معماری، دانشکده فنی مهندسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل.

مقدمه

استفاده از ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی موجود در نواحی روستایی می‌تواند نقشی مهم در تجدید حیات روستا، ایجاد اشتغال و درآمد برای روستاییان، حفاظت از میراث طبیعی، تاریخی و فرهنگی و در نهایت، توسعه یکپارچه و پایدار روستایی داشته باشد (۹). گردشگری روستایی از حوزه‌های نسبتاً جدید در توسعه روستایی است که می‌تواند فرصت‌ها و امکاناتی را به‌ویژه برای اشتغال و درآمد روستایی فراهم کند و در احیا و نوسازی نواحی روستایی مؤثر باشد (۱۳). گردشگری روستایی یکی از شاخه‌های فرعی صنعت گردشگری است که عده‌ای آن را بخشی از بازار گردشگری و عده‌ای دیگر سیاستی برای توسعه روستایی قلمداد می‌کنند (۲۴). گردشگری می‌تواند علاوه بر مزیت‌های نسبی، آثار اقتصادی مهم نظیر جلوگیری از جریان مهاجرت روستایی، ایجاد اشتغال برای نیروی مازاد کار، تنوع اقتصاد روستایی در کنار دیگر بخش‌های اقتصادی، بالا بردن سطوح درآمدهای خانوارهای روستایی و ایجاد تقاضا برای محصولات کشاورزی و صنایع دستی را در پی داشته باشد (۲۷). جریان گردشگری به روستاها، زمانی که عوامل زیرساختی و بنیادی نیز علاوه بر جاذبه‌های طبیعی و انسانی فراهم باشد، با تداوم و تقویت همراه است. از این‌رو، جریان گردشگری به زیرساخت‌های گردشگری و توسعه گردشگری نیز به مشارکت افراد محلی، پشتیبانی بخش دولتی و سرمایه‌گذاری‌های خصوصی وابسته است (۳۰).

روستاهای ایران به طور طبیعی در مکان‌هایی بنا شده‌اند که دارای جاذبه‌های طبیعت‌گردی است. ایران از نظر برخورداری از تنوع زیستی و جاذبه‌های متنوع طبیعی در ردیف پنج کشور دنیاست، اما از لحاظ جذب گردشگر، در رده‌های پایین جهانی قرار دارد (۲۳). تنوع جغرافیایی و اقلیمی در گستره استان اردبیل موجب شده است که تنوع فرهنگ‌ها و آداب و رسوم و در نتیجه، جاذبه‌های متعدد بوم‌گردی شکل گیرد، به‌گونه‌ای که مناطق روستایی این استان از توان بالا برای انواع گردشگری برخوردار شده‌اند. پیشینه تاریخی اردبیل از عهد زرتشت تا عصر صفویه و آثار به‌جامانده از آن در

ادوار مختلف، وجود اقوام و فرهنگ‌های مختلف و ویژگی‌های عدیده دیگر باعث شده است تا روستاهای این منطقه از شرایط مناسب برای انواع گردشگری‌ها نظیر گردشگری قومی^(۱)، گردشگری تاریخی و فرهنگی^(۲)، گردشگری تفریحی^(۳)، طبیعت‌گردی^(۴) و گردشگری کشاورزی^(۵) برخوردار شوند.

با توجه به ضرورت مهیا بودن بسترهای کالبدی مناطق روستایی برای توسعه گردشگری روستایی، یکی از طرح‌هایی که در خصوص بهبود وضعیت کالبدی روستاهای کشور به مرحله اجرا درمی‌آید، طرح هادی روستایی است (۲). اگرچه هدف مستقیم این طرح به گردشگری روستایی برنمی‌گردد، ولی در صورت اجرای صحیح آن، می‌توان بسترهای لازم برای گردشگری روستایی را فراهم ساخت.

طرح هادی روستایی در راستای هدایت و کنترل رشد و توسعه کالبدی روستاهای واجد شرایط، از سال ۱۳۶۶، با مسئولیت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و زیر نظر معاونت عمرانی روستایی، برای رفاه حال روستاییان و با اهداف عمده زیر تهیه و اجرا شده است: (۱) ایجاد زمینه توسعه عمران روستا با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی؛ (۲) تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات اجتماعی، تولیدی و رفاهی؛ (۳) هدایت وضعیت کالبدی روستا؛ (۴) ایجاد تسهیلات لازم برای بهبود مسکن روستاییان و خدمات محیط زیستی و عمومی (۲۸) که با اجرای درست می‌تواند زیرساخت‌های رفاهی مناسب را در نواحی روستایی فراهم کند. توجه به اهداف توسعه گردشگری روستایی در این طرح می‌تواند به فراهم شدن بسترهای توسعه گردشگری در مناطق روستایی بسیار کمک کند.

اگرچه بعضی از اهداف طرح هادی زمینه‌ساز توسعه گردشگری روستایی بوده، ولی مسئله این است که به بسترهای گردشگری توجه جدی نشده و این طرح بر اصلاح کالبدی متمرکز شده است، در حالی که همین طرح می‌تواند اهداف گردشگری را نیز پوشش دهد و از تکرار و صرف هزینه‌های اضافی پیشگیری کند. با توجه به اهمیت این موضوع، بررسی تأثیر طرح هادی در توسعه بسترهای گردشگری ضروری می‌نماید.

دیدگاه روستاییان به‌مثابه بهره‌برداران مستقیم نتایج این طرح می‌تواند راهنمایی خوب برای برنامه‌ریزان توسعه روستایی باشد تا از موازی‌کاری در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه روستایی جلوگیری شود. در زمینه اثرات طرح‌های هادی و گردشگری روستایی پژوهش‌های مجزای زیادی انجام شده، ولی تاکنون تأثیر آنها بر گردشگری روستایی مورد بررسی قرار نگرفته است.

به گفته جنگ‌چی کاشانی (۱۶)، اگر منطقه‌ای از نظر جاذبه غنی باشد ولی از لحاظ امکانات رفاهی مورد توجه قرار نگیرد. در پذیرش گردشگر با شکست مواجه می‌شود. به باور مورسان و همکاران (۲۲)، توسعه گردشگری روستایی بر توسعه سایر بخش‌ها نظیر کشاورزی، صنایع غذایی و صنایع دستی تأثیرگذار است که می‌تواند به رفاه کل جامعه روستایی بینجامد. مطالعه پاپزن و همکاران (۲۴) نشان داد که مشکلات گردشگری روستایی در روستای حریر استان کرمانشاه شامل فقدان امکانات زیربنایی و رفاهی، عدم درک صحیح روستاییان و مسئولان از گردشگری روستایی، کم‌رنگ شدن جاذبه‌های فرهنگی روستا، فقدان شبکه اطلاع‌رسانی صحیح و به‌موقع، و عدم حمایت و توجه کافی دولت است. بر پایه یافته‌های گیاناکیس (۱۰)، نواحی روستایی درون اتحادیه اروپا تنها از طریق گردشگری مناسب و بادوام مبتنی بر توسعه پایدار تقویت و احیا خواهند شد.

بخش عمده مطالعات مربوط به جوامع محلی به بررسی نگرش و درک تأثیرات و میزان حمایت و مشارکت مردم محلی در توسعه گردشگری معطوف شده است (۳۱). هدف این مطالعات ارائه راه‌حلی بوده است تا از طریق پررنگ کردن نقش جامعه محلی در نظام گردشگری بتوان گردشگران، ساکنان محلی و محیط زیست را در تعاملی مناسب و پایدار قرار داد (۶). بنا به مطالعه مورسان و همکاران (۲۲)، برنامه‌ریزان گردشگری و سیاست‌گذاران با اطلاع از نگرش ساکنان مناطق روستایی نسبت به توسعه گردشگری می‌توانند توسعه پایدار گردشگری را گسترش و اثرات منفی آن را کاهش دهند.

گلزردی و همکاران (۱۱)، با استفاده از تحلیل عاملی، به مطالعه نگرش ساکنان نسبت به توسعه گردشگری در نیاسر پرداختند. نتایج نشان داد که چهار عامل اثرات اقتصادی، اثرات اجتماعی- فرهنگی، اثرات زیست‌محیطی و اثرات توسعه‌ای تبیین‌کننده‌های مهم ادراک ساکنان بوده‌اند. علاوه بر آن، سن، درآمد، تحصیلات و مدت اقامت از متغیرهای تأثیرگذار بر نگرش ساکنان بوده‌اند. یافته‌های مورسان و همکاران (۲۲) نیز نشان داد که عوامل طبیعی، اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و محیطی، سن، جنسیت و تحصیلات عوامل تأثیرگذار بر توسعه پایدار گردشگری هستند. نتایج مطالعه وانگ و فیستر (۳۲) نشان‌دهنده درک مثبت زنان از اثرات گردشگری در توسعه هنرها، صنایع و سایر امور مربوط به خانه‌داری بود، در حالی که جوانان دارای درک مثبت از تأثیر گردشگری در بهبود زندگی اجتماعی و فرصت‌های تفریحی بودند.

مطالعات متعدد نشان داده که از جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، زیست‌محیطی، متنوع‌سازی فرصت‌های تفریحی و بهبود کیفیت زندگی و توسعه زیرساخت‌های عمومی، ایجاد و توسعه شغل، سرمایه‌گذاری، افزایش درآمد ملی و تبادل فرهنگی، نگرش ساکنان محلی نسبت به گردشگری مثبت است (۱، ۷، ۲۰، ۲۲). همچنین، نگرانی‌هایی مانند افزایش تورم و عوامل اجتماعی- فرهنگی از جمله شلوغی و ازدحام جمعیت، افزایش جرم و جنایت (۸، ۱۷)، ریختن زباله (۱۸)، استفاده از مواد مخدر، افزایش خرابکاری و زوال اخلاقیات (۲۱)، ازدحام در استفاده از منابع و تسهیلات عمومی (۱۹) نسبت به توسعه گردشگری ابراز شده است. به همین دلیل، بعضی از محققان توسعه گردشگری را همانند شمشیری دولبه توصیف کرده‌اند که ضمن ایجاد منافع می‌تواند هزینه‌هایی را نیز به جامعه محلی تحمیل کند (۱۵). شناخت ادراک ساکنان نسبت به گردشگری برای شکل دادن به سیاست‌های آینده که اثرات بالقوه منفی گردشگری را کم و مزایای آن را زیاد می‌کند، ضروری است (۲۹).

مطالعه قنبری و همکاران (۹) نشان داد که روستاهای بخش ماهان کرمان از قابلیت بالا در زمینه جذب گردشگر برخوردارند اما تقویت زیرساخت‌های مورد نیاز در گسترش جریان گردشگری روستایی بخش ماهان ضروری است.

ارزیابی اجرای طرح هادی نشان می‌دهد که ارتباطی مثبت بین رضایت‌مندی از اجرای طرح هادی و فعالیت‌های عمرانی شامل بهبود عبور و مرور روستایی، ایجاد تأسیسات حفاظتی و اداری و بهبود محیط روستایی وجود دارد (۱۴). بر پایه نتایج مطالعه شمعی و همکاران (۲۸) در نیشابور، پس از اجرای طرح در زمینه کالبدی، شاخص معابر بهبود یافته و اما شاخص محیط زیست روستا شامل آرامستان، دفع زباله، فاضلاب، فضای سبز و جمع‌آوری آب‌های سطحی مورد توجه قرار نگرفته است؛ همچنین، در بعد اجتماعی، شاخص میزان مهاجرت، مشارکت و رضایت‌مندی و در بعد اقتصادی، شاخص‌های سرمایه‌گذاری و اشتغال در وضعیت مطلوب قرار دارند.

اجرای این طرح در بخش خمام رشت از لحاظ نحوه ساخت و ساز مسکن و معماری روستا برای بهسازی و مقاوم‌سازی، دفع بهداشتی زباله‌ها و دسترسی روستاییان به خدمات به طور نسبی موفق بوده، ولی در مواردی چون دفع بهداشتی فاضلاب‌های خانگی، بهبود وضعیت معابر و کاهش تبدیل کاربری اراضی از زراعی به غیرکشاورزی چندان موفق نبوده است (۲). مطالعه عزیزپور و همکاران (۵) نشان داد که اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه اشتغال تأثیر نسبتاً مطلوب و بر میزان سرمایه‌گذاری، میزان درآمد روستائیان، و بهره‌برداری از زمین تأثیر مطلوب داشته است.

بر پایه نتایج بررسی پورطاهری و همکاران (۲۵) در دو روستای ایوانغرب، طرح هادی در بهبود کیفیت معابر و جدول‌ها، کانال‌های کشاورزی، بهبود وضعیت مسکن و ساخت‌وسازها موفق بوده، ولی نتوانسته است تغییری مثبت در بهبود وضعیت خدمات روستایی نسبت به دوره قبل ایجاد کند.

موقعیت استقرار، فاصله روستا از مراکز شهری و اندازه جمعیت روستا با میزان موفقیت اجرای طرح‌های هادی روستایی رابطه قوی دارند. روستاهای واقع در نواحی کوهستانی با جمعیت متوسط و دورتر از مراکز شهری از نظر اجرای طرح هادی نسبت

به روستاهای واقع در نواحی جلگه‌ای با جمعیت بیشتر و نزدیک‌تر به شهر از موفقیت بیشتری برخوردار بوده‌اند. شناخت و آگاهی روستاییان از طرح هادی و میزان مشارکت آنها در جریان تهیه و اجرا از عوامل مهم دیگر در دستیابی به اهداف این طرح‌ها به‌شمار می‌روند (۴).

با توجه به موقعیت ممتاز اردبیل به‌ویژه در زمینه گردشگری روستایی و ظرفیت آن برای جذب گردشگران خارجی، شناخت دیدگاه ساکنان روستاهای دارای توان گردشگری که طرح هادی روستایی در آنها به اجرا در آمده است، می‌تواند راهنمایی خوب برای ارزیابی اثرات طرح هادی در توسعه بسترهای گردشگری روستایی باشد. در این راستا، هدف کلی تحقیق حاضر بررسی نگرش روستاییان شهرستان اردبیل نسبت به تأثیر طرح هادی در توسعه بسترهای گردشگری روستایی است و اهداف اختصاصی آن عبارت‌اند از: الف) ویژگی‌های فردی پاسخ‌گویان، ب) دیدگاه ساکنان مناطق روستایی نسبت به گردشگری، ج) دیدگاه روستاییان نسبت به استفاده از توان‌های گردشگری در طرح هادی، و د) تعیین مؤلفه‌های تأثیر طرح هادی در توسعه بسترهای گردشگری از دیدگاه روستاییان.

روش پژوهش

منطقه تحقیق استان اردبیل با وسعتی معادل $17867/3$ کیلومتر مربع (۱/۱ درصد از مساحت کشور) واقع در شمال غرب فلات ایران بوده و میانگین ارتفاع آن از سطح دریا ۲۴۰۰ متر است.

از آنجا که ارزیابی طرح هادی باید با گذشت پنج تا ده سال پس از اجرای طرح انجام شود (۳، ۵)، در تحقیق حاضر، روستاهای دارای حداقل پنج سال سابقه اجرای طرح هادی مورد مطالعه قرار گرفتند. جامعه آماری تحقیق ساکنان روستاهای شهرستان اردبیل با مشخصات یادشده را دربرمی‌گیرند. تاکنون در ۵۷ روستای شهرستان طرح هادی اجرا شده که ۴۸ طرح دارای سابقه بیش از پنج سال است. از این تعداد، ۲۹، ۱۲ و ۷ روستا به‌ترتیب در بخش‌های مرکزی، هیر و ثمرین واقع شده‌اند که در مجموع، ۵۷۰۰۰ نفر جمعیت دارند. اندازه نمونه با استفاده از رابطه کوکران دویست نفر تعیین

شد. نمونه‌گیری به روش تصادفی چندمرحله‌ای انجام گرفت. بدین منظور، ابتدا بخش مرکزی انتخاب شد. در مرحله بعد، ده روستای این بخش انتخاب و از هر روستا، بیست نفر از اهالی به عنوان نمونه تعیین شدند. اطلاعات لازم با تکمیل پرسشنامه از طریق مصاحبه جمع‌آوری شد. روایی پرسشنامه به کمک اعضای هیئت علمی گروه‌های مدیریت کشاورزی و جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه محقق اردبیلی و کارشناسان بنیاد مسکن استان اردبیل تأیید شد. برای اصلاح پرسشنامه و پایایی آن، مطالعه‌ای در منطقه خارج از نمونه با همکاری سی نفر از روستاییان انجام پذیرفت که ضمن انجام اصلاحات ضروری، مقدار آلفا برای مقیاس نگرش ۰/۹۲۴ به دست آمد.

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و روش آن توصیفی-پیمایشی و به لحاظ ماهیت نیز اکتشافی است و به همین دلیل، از تحلیل عاملی اکتشافی برای استخراج عامل‌ها استفاده شد. تحلیل عاملی روشی برای خلاصه کردن متغیرها در تعدادی عامل است. در این روش، از ملاک ریشه پنهان (مقدار ویژه) بالاتر از یک به عنوان راهنمایی برای تعیین تعداد عامل‌های استخراجی استفاده شد. برای رسیدن به عامل‌هایی که به ساده-ترین شکل قابل تفسیر باشند، از چرخش متعامد به روش واریماکس استفاده شد (۱۲).

به منظور گروه‌بندی سطوح نگرش پاسخ‌گویان نسبت به اثرات طرح هادی در توسعه زیرساخت‌های گردشگری، از تفاوت انحراف معیار از میانگین یا شاخص ISDM استفاده شد (۲۶). همچنین، برای بررسی رابطه بین متغیرهای تحقیق و نگرش روستاییان، از تحلیل همبستگی اسپیرمن و برای مقایسه نگرش زنان و مردان و نیز برنامه آینده روستاییان در رابطه با نگرش نسبت به گردشگری، از آزمون ناپارامتری کروسکال والیس استفاده شد.

نتایج و بحث

ویژگی‌های جمعیت شناختی

میانگین سنی پاسخ‌گویان ۴۱ سال و انحراف معیار ۱۲ سال و کمینه و بیشینه آن به ترتیب ۱۸ و ۷۱ سال بود. از نظر جنسیت، ۹۳ درصد از پاسخ‌گویان مرد و بقیه زن

بودند. از نظر سطح سواد، سه درصد از آنها بی سواد، ۳۱ درصد دارای سواد ابتدایی، ۲۲ درصد در سطح راهنمایی و دبیرستان، و ۲۹ درصد دارای مدرک دیپلم و فوق دیپلم بودند؛ ۱۱ درصد از پاسخ‌گویان نیز تحصیلات لیسانس و فوق لیسانس داشتند. ۹۵ درصد از پاسخ‌گویان ساکن روستا و بقیه ساکن شهر بودند. متوسط تعداد اعضای خانوار پاسخ‌گویان سه نفر، کمینه آن یک و بیشینه آن یازده نفر بود. این نتیجه نشان می‌دهد که روستاهای مورد بررسی از نظر ساختار جمعیتی جوان بوده است. تمامی روستاهای مورد مطالعه از آب آشامیدنی لوله‌کشی برخوردار بودند. شغل اصلی ۷۸ درصد از پاسخ‌گویان کشاورزی بود.

تأثیر طرح هادی در فراهم ساختن زیرساخت‌های گردشگری روستا

به منظور بررسی تأثیر طرح هادی در توسعه زیرساخت‌های گردشگری در روستاها، گویه‌های جدول ۱ از پاسخ‌گویان پرسیده شد. اگرچه گردشگری روستایی می‌تواند مزایای اقتصادی فراوان داشته باشد، ولی گردشگری روستایی مدیریت نشده چه بسا با اثرات فرهنگی - اجتماعی و زیست‌محیطی نامطلوب همراه شود (۱۵). از پاسخ‌گویان سؤال شد که تا چه حد تمایل دارند در روستاهایشان گردشگر جذب کنند. نتایج نشان داد که روستاییان تمایل خیلی زیادی به جذب گردشگر دارند (میانگین ۴/۰۵ و انحراف معیار ۱/۲۸). به دنبال آن، از پاسخ‌گویان پرسیده شد که با انجام طرح هادی، تا چه حد از توان‌های روستا در جذب گردشگر استفاده به عمل آمد. این گویه در رتبه پایین (هفدهم) قرار گرفت (میانگین ۱/۹۷ و انحراف معیار ۱/۳)، گویای آنکه به توان‌های گردشگری روستاهای مورد مطالعه توجه کمی شده است.

موضوع زباله‌های خانگی و فضولات حیوانی از مشکلاتی است که از دیرباز، چهره‌ای نامناسب را برای اکثر روستاهای کشور ایجاد کرده است. وجود ظواهر نامناسب سطح روستا یکی از دلایلی است که گردشگران روستایی تمایلی برای ورود به روستا از خود نشان نمی‌دهند. به همین دلیل، موضوع تأثیر طرح هادی در جمع‌آوری

آسان زباله‌های خانگی، کاهش زباله در سطح روستا، جمع‌آوری فضولات حیوانی و فراهم کردن امکانات بهداشتی مناسب در سطح روستا مورد بررسی قرار گرفت. همان‌گونه که نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد، پاسخ‌گویان تمایل زیادی به مدیریت بهینه فضولات داشتند، به‌گونه‌ای که گویه تمایل به جمع‌آوری فضولات حیوانی از داخل روستا در رتبه دوم قرار گرفت (میانگین ۳/۹۴ و انحراف معیار ۱/۴۱)؛ و گویه‌های میزان تأثیر طرح هادی در کاهش زباله روستا (میانگین ۳/۰۶ و انحراف معیار ۱/۴۷) و میزان تأثیر طرح هادی در دفع آسان زباله خانگی (میانگین ۳/۴۱ و انحراف معیار ۱/۲۶) در رتبه‌های سوم و چهارم قرار گرفتند. گویه میزان تأثیر طرح در جمع‌آوری فضولات حیوانی (میانگین ۲/۹۹ و انحراف معیار ۱/۳۲) نیز با قرار گرفتن در رتبه یازدهم نشان داد که طرح در اکثر روستاها نسبتاً مؤثر بوده است. از این‌رو، می‌توان گفت که طرح هادی توانست ضمن برآورده ساختن خواسته‌های روستاییان، زیرساخت‌هایی مناسب را برای توسعه گردشگری روستایی فراهم کند. اما از نظر میزان تأثیر سطل زباله در دفع صحیح زباله‌های روستا (میانگین ۲/۸۹ و انحراف معیار ۱/۳۶)، میزان موفقیت در حد متوسط بود. با توجه به ساختار فرهنگی روستاها و شیوه‌های سنتی مدیریت و دفع زباله‌ها، لازم است در این زمینه کار فرهنگی صورت گیرد تا روستاییان خود را با شرایط جدید تطبیق دهند.

در طرح بهسازی مسکن روستایی، موضوع اساسی و مورد توجه اصلاح بافت مسکونی از نظر زیباسازی، مقاوم‌سازی، ایجاد مسکن جدید و استاندارد متناسب با شرایط روستایی است. از آنجا که این طرح نیز همسو با طرح هادی روستایی است و از نظر جذب گردشگر نیز می‌تواند تأثیر زیرساختی به‌سزایی داشته باشد، از پاسخ‌گویان پرسیده شد که در طرح‌های یادشده، چقدر به ایجاد فضاهای جدید مسکونی و مقاوم‌سازی مسکن توجه شده است و پس از اجرای طرح روستاییان تا چه حد از منازل خود رضایت دارند. با توجه به جدول ۱، گویه رضایت از منازل مسکونی در رتبه پنجم قرار گرفت (میانگین ۳/۲۵ و انحراف معیار ۱/۳۷)، گویای آنکه اکثریت

روستاییان از منازل مسکونی خود رضایت زیادی داشتند. همچنین، تأثیر طرح در مقاوم‌سازی مسکن (میانگین ۳/۰۷ و انحراف معیار ۱/۴۷) و ساخت منازل مسکونی جدید (میانگین ۳/۰۶ و انحراف معیار ۱/۴۵) زیاد بوده و می‌توان گفت که از این نظر نیز بسترهای قابل توجهی برای گردشگری روستایی فراهم شده است. از نظر پاسخ‌گویان، فضاهای مسکن جدید (میانگین ۲/۹۳ و انحراف معیار ۱/۳۵) تا حدود زیادی جواب‌گوی نیازهای روستاییان بوده است.

یکی از معضلات سکونتگاه‌های روستایی معابر روستایی است که همواره، مشکلات جدی در برقراری ارتباط بین روستاها و با شهرها ایجاد کرده است. این موضوع نیز یکی از اهداف کلیدی طرح هادی روستایی بوده است. نامناسب بودن معابر روستایی در شهرستان اردبیل، با توجه به طبیعت ویژه آن، همواره یکی از مشکلات اساسی بوده است. با طرح سه گویه تأثیر طرح هادی بر بهبود معابر تردد (میانگین ۳/۲۴ و انحراف معیار ۱/۲۹)، جواب‌گویی معابر طرح هادی در تردد (میانگین ۳/۲۴ و انحراف معیار ۱/۳۳)، کافی بودن نور معابر در شب (میانگین ۳/۰۸ و انحراف معیار ۱/۲۸)، مشخص شد که طرح هادی در اکثر روستاهای شهرستان، از نظر اصلاح معابر، تا حدود زیادی موفق بوده است.

در زمینه میزان تأثیر طرح هادی در امید به ماندن در روستا (میانگین ۲/۲۷ و انحراف معیار ۱/۳۷) و میزان تأثیر طرح در فراهم کردن امکانات بهداشتی (میانگین ۲/۵ و انحراف معیار ۱/۲۳)، طرح در حد زیاد تا متوسط موثر بوده است. البته اکثر روستاها قبل از انجام طرح هادی از آب لوله‌کشی بهره‌مند بودند.

زمینه‌های اجتماعی-فرهنگی شامل تأثیر طرح هادی در توسعه فضاهای «آموزشی» (میانگین ۱/۸۴ و انحراف معیار ۱/۱۹)، «فرهنگی» (میانگین ۱/۷۴ و انحراف معیار ۱/۱۷)، «تفریحی» (میانگین ۱/۴۸ و انحراف معیار ۰/۹۶) و ایجاد مکان تجمع (میانگین ۱/۸۴ و انحراف معیار ۱/۲۷) در رتبه‌های آخر قرار گرفتند و تأثیر طرح هادی در موارد یادشده کمتر از حد متوسط بوده است.

جدول ۱- نقش طرح هادی در توسعه بسترهای گردشگری روستایی

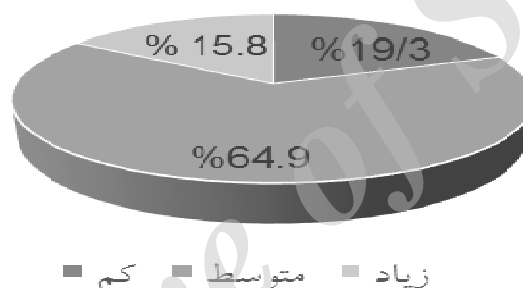
رتبه	انحراف معیار	میانگین	درصد				گویه‌ها	
			خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
۱	۱/۲۸	۴/۰۵	۵۲/۷	۲۳/۱	۹/۹	۵/۵	۸/۸	میزان تمایل به جذب گردشگر
۲	۱/۴۱	۳/۹۴	۵۲/۷	۱۹/۴	۸/۶	۷/۵	۱۱/۸	تمایل به جمع آوری فضولات حیوانی داخل روستا
۳	۱/۰۸	۳/۶	۲۰/۸	۳۸/۵	۲۵	۱۱/۵	۴/۲	تأثیر طرح هادی در کاهش زیاده روستا
۴	۱/۲۶	۳/۴۱	۱۷/۵	۴۲/۳	۱۷/۵	۹/۳	۱۳/۴	تأثیر طرح هادی در دفع آسان زیاده خانگی
۵	۱/۳۷	۳/۲۵	۲۴	۳۴/۳	۱۸/۸	۶/۳	۱۶/۶	تأثیر طرح در رضایت از منزل مسکونی
۶	۱/۲۹	۳/۲۴	۱۶/۶	۳۲/۳	۲۴	۱۲/۵	۱۴/۶	تأثیر طرح هادی بر بهبود معابر رفت و آمد
۷	۱/۳۳	۳/۲۴	۱۵/۶	۳۹/۲	۱۵/۶	۱۳/۳	۱۶/۵	جوابگویی معابر طرح هادی در تردد
۸	۱/۲۸	۳/۰۸	۱۳/۷	۲۶/۳	۳۲/۶	۱۰/۵	۱۶/۹	کافی بودن نور معابر در شب
۹	۱/۴۷	۳/۰۷	۲۰/۷	۲۵	۱۷/۴	۱۴/۱	۲۲/۸	تأثیر اجرای طرح هادی بر مقاوم سازی مسکن
۱۰	۱/۴۵	۳/۰۶	۱۴/۹	۲۹/۸	۲۱/۳	۱۴/۹	۱۹/۱	تأثیر طرح هادی بر ساخت مسکن جدید
۱۱	۱/۳۲	۲/۹۹	۱۰/۳	۳۵/۱	۱۷/۵	۱۷/۵	۱۹/۶	تأثیر طرح در جمع آوری فضولات حیوانی
۱۲	۱/۸۳	۲/۹۴	۲۹/۹	۱۸/۴	۶/۹	۶/۹	۳۷/۹	میزان جوابگویی حمام های موجود در روستا
۱۳	۱/۳۵	۲/۹۳	۱۲	۲۸/۳	۳۳/۹	۱۳	۲۲/۸	جوابگویی فضای مسکن جدید
۱۴	۱/۳۶	۲/۸۴	۸/۴	۳۳/۷	۱۷/۹	۱۳/۷	۲۶/۳	میزان تأثیر سطل زیاده در دفع صحیح زیاده
۱۵	۱/۳۷	۲/۷۲	۸/۳	۲۵	۲۹/۲	۵/۲	۳۲/۳	میزان تأثیر طرح هادی در امید به ماندن در روستا
۱۶	۱/۲۳	۲/۵	۲/۲	۲۵/۳	۲۴/۲	۱۷/۶	۳۰/۷	میزان تأثیر طرح در فراهم کردن امکانات بهداشتی
۱۷	۱/۳	۱/۹۷	۴/۵	۱۴/۶	۱۲/۴	۱۰/۱	۵۸/۴	استفاده از پتانسیل های روستا در جذب گردشگر
۱۸	۱/۲۴	۱/۹	۲/۳	۱۵/۱	۱۲/۸	۱۰/۵	۵۹/۳	میزان تأثیر طرح هادی دسترسی به آب آشامیدنی
۱۹	۱/۲۶	۱/۸۷	۱/۱	۱۹/۵	۸	۸	۶۳/۲	تأثیر طرح هادی در دسترسی به آب لوله کشی
۲۰	۱/۱۹	۱/۸۴	۱/۱	۱۳/۵	۱۵/۷	۷/۹	۶۱/۸	تأثیر طرح هادی در توسعه فضای آموزشی
۲۱	۱/۲۷	۱/۸۴	۵/۷	۹/۱	۱۱/۴	۱۱/۴	۶۲/۴	تأثیر طرح هادی در ایجاد مکان تجمع
۲۲	۱/۱	۱/۸	۰	۱۳/۷	۱۱/۲	۱۵/۸	۵۸/۹	تأثیر طرح هادی بر افزایش درآمد
۲۳	۱/۱۷	۱/۷۴	۲/۳	۹/۱	۱۷	۳/۴	۶۲/۸	تأثیر طرح هادی در توسعه فضای فرهنگی
۲۴	۰/۹۶	۱/۴۸	۱/۱	۵/۷	۹/۲	۸	۷۶	تأثیر طرح هادی در توسعه فضای تفریحی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

با استفاده از شاخص ISDM، دیدگاه ساکنان مناطق مورد مطالعه در زمینه میزان تأثیر طرح هادی بر زیرساخت‌های گردشگری روستایی (جدول ۱) به سه دسته گروه‌بندی شد (Mean = میانگین و Sd = انحراف معیار):

زیاد: $C > Mean + Sd$ متوسط: $Mean - Sd < B < Mean + Sd$ کم: $A < Mean - Sd$

بر این اساس، تأثیرات طرح هادی از دیدگاه پاسخ‌گویان به سه گروه تقسیم شدند: تأثیر کم (۱۹/۳ درصد)، تأثیر متوسط (۶۴/۹ درصد) و تأثیر زیاد (۱۵/۸ درصد) (نمودار ۱).

نمودار ۱- میزان توسعه بسترهای گردشگری توسط طرح هادی از دیدگاه روستاییان

نتیجه تحلیل همبستگی اسپیرمن بین نگرش روستاییان و ویژگی‌های شخصی نشان داد که از بین متغیرهای سن، سطح تحصیلات و تعداد فرزندان، متغیر سطح تحصیلات رابطه مثبت و معنی‌دار با تأثیر طرح دارد و رابطه بقیه متغیرها معنی‌دار نیست. در واقع، نگرش افراد باسوادتر نسبت به اثرات طرح مساعدتر بود.

جدول ۲- تحلیل همبستگی اسپیرمن بین نگرش روستاییان و متغیرهای تحقیق

متغیر	سن	تعداد فرزندان	سطح تحصیلات
میزان همبستگی	-۰/۰۲۴	-۰/۲۵۴	۰/۳۳۷
سطح معنی‌داری	۰/۸۷۱	۰/۱۰۵	۰/۰۲۴

مأخذ: یافته‌های پژوهش

برنامه آینده روستاییان

از روستاییان خواسته شد برنامه آینده خود برای مهاجرت و یا اقامت در روستا بیان کنند. ۲۴ درصد از پاسخ‌گویان قصد داشتند در آینده نزدیک از روستا به شهر مهاجرت کنند، ۳۵ درصد از آنها قصد داشتند در روستا بمانند و شرایط زندگی سابق را ادامه دهند، ۲۲ درصد از پاسخ‌گویان قصد داشتند در روستا بمانند و بعد از انجام طرح هادی سرمایه‌گذاری خود را در روستا توسعه دهند، و نوزده درصد دیگر نیز قصد داشتند خود در روستا به زندگی ادامه دهند ولی فرزندان‌شان را برای زندگی به شهر بفرستند. این نتیجه نشان می‌دهد که اکثریت روستاییان (۷۶ درصد) بعد از طرح هادی قصد اقامت دائم در روستای خود را داشته‌اند. اگرچه برای بررسی نقش دقیق طرح هادی در این خصوص، لازم بود دیدگاه روستاییان قبل از انجام طرح نیز بررسی شود ولی به هر روی، در مقایسه با خیل عظیم مهاجرت‌های روستایی در دهه‌های اخیر، کاهش مهاجرت‌ها پس از اجرای طرح هادی نشان‌دهنده تأثیر مثبت این طرح در افزایش تعلق خاطر روستاییان به ادامه زندگی در روستاست. بدیهی است که تمایل روستاییان به جذب گردشگر در روستایشان در صورتی ایجاد می‌شود که آنها تمایل به اسکان در روستای خود را داشته باشند. به دنبال آن، رابطه آن با تمایل پاسخ‌گویان به جذب گردشگر و نیز دیدگاه آنها در خصوص میزان استفاده از توان‌های گردشگری روستا با انجام طرح هادی مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۳). همان‌گونه که جدول ۳ نشان می‌دهد، اگرچه تفاوت‌های افراد با برنامه‌های مختلف برای آینده زندگی خود معنی‌دار بود، ولی این تفاوت‌ها به هم نزدیک بود و از این رو، باید دلایلی مهم‌تر برای تمایل و عدم تمایل جست‌وجو شود. با این حال، افرادی که قصد مهاجرت برای خود یا فرزندان‌شان را داشتند، بیش از کسانی که قصد اقامت و توسعه سرمایه‌گذاری در روستا را داشتند، به جذب گردشگر تمایل نشان داده‌اند. در واقع، گروه یادشده دیدگاهی جهان‌شمیری‌تر داشتند.

در خصوص استفاده از توان‌های گردشگری روستا، به نظر کسانی که قصد مهاجرت داشتند، استفاده کمی از این توان‌ها شده بود؛ ولی بقیه پاسخ‌گویان نمرات بالاتری به

این موضوع داده بودند و این تفاوت‌ها معنی‌دار بود. دلیل این تفاوت را نیز می‌توان در دیدگاه جهان‌شهری آنها جست‌وجو کرد.

جدول ۳- مقایسه نگرش نسبت به گردشگری و برنامه آینده زندگی (آزمون کروسکال والیس)

آماره	رتبه میانگین	برنامه آینده زندگی	جذب گردشگر
۰/۰۰۰	۴۴	مهاجرت از روستا در آینده نزدیک	
کی دو = ۰۰۰	۴۵	اقامت در روستا با ادامه شرایط فعلی	میزان تمایل به جذب گردشگر
درجه آزادی = ۳	۴۳	اقامت در روستا و توسعه سرمایه‌گذاری	
	۴۶	اقامت در روستا و مهاجرت فرزندان	
۰/۰۰۰	۳۶	مهاجرت از روستا در آینده نزدیک	
کی دو = ۴	۵۰	اقامت در روستا با ادامه شرایط فعلی	میزان استفاده از توان گردشگری روستا
درجه آزادی = ۳	۴۳	اقامت در روستا و توسعه سرمایه‌گذاری	
	۴۱	اقامت در روستا و مهاجرت فرزندان	

مأخذ: یافته‌های پژوهش

بر اساس نتیجه آزمون من‌ویتنی نیز زنان نسبت به مردان تمایل کمتری به جذب گردشگر در روستای خود نشان دادند ولی به‌طور معنی‌داری بیش از مردان معتقد بودند که در طرح هادی از توان‌های گردشگری در روستای آنها استفاده شده است (جدول ۴).

جدول ۴- مقایسه نگرش زنان و مردان نسبت به جذب گردشگر و توان گردشگری روستا

آماره	رتبه میانگین	جنسیت	متغیر
۰/۰۰۰	۴۰	زن	تمایل به جذب گردشگر
من‌ویتنی U = ۲۰۹	۴۳	مرد	
۰/۰۰۰	۳۸	مرد	استفاده از توان گردشگری
من‌ویتنی U = ۱۷۹	۴۴	زن	

مأخذ: یافته‌های پژوهش

تحلیل عاملی

برای تلخیص داده‌ها و تلفیق متغیرها در عامل‌های تشکیل‌دهنده آنها و تعیین عوامل زیرساختی توسعه گردشگری از دیدگاه ساکنان، از تحلیل عاملی استفاده شد. بدین منظور، ۲۴ گویه برای تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شد. مقدار آماره $KMO^{(۶)}$ (۰/۷۳۲) و معنی‌دار بودن آزمون بارتلت (معنی‌داری = ۰/۰۰۰، کی‌دو = ۹۷۰/۳۴۸) نشان داد که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب بودند. در این تحلیل، شش عامل با مقدار ویژه بزرگ‌تر از یک استخراج شده که بر اساس بار عاملی و پس از چرخش متعامد به روش واریماکس، در جدول ۵ آمده است. شایان یادآوری است که تنها بارهای عاملی بزرگ‌تر از ۰/۴ در جدول درج شد. این شش عامل به ترتیب زیرساختی، اجتماعی، زیباسازی، بهداشتی، نگرشی و رفاهی نامگذاری شدند و در مجموع، ۷۵/۵۴۵ درصد واریانس را تبیین کردند که در تحقیقات اقتصادی - اجتماعی، این مقدار قابل قبول است (۱۲).

عامل اول به نام زیرساختی، با مقدار ویژه ۴/۳۵۱، توانست ۱۸/۱۲۸ درصد از واریانس و بیشترین بارهای عاملی را به خود اختصاص دهد، گویای آنکه برای توسعه بسترهای گردشگری، مهیا بودن زیرساخت‌های روستایی نقش تعیین‌کننده ایفا می‌کند. سطل زباله، معابر و ایجاد بناهای مسکونی مهم‌ترین متغیرهای این عامل بودند. عامل دوم به نام اجتماعی، با مقدار ویژه ۴/۲۷۶، توانست ۱۷/۸۱۸ درصد از واریانس را تبیین کند. در این عامل، توسعه فضاهای تفریحی بیشترین بار عاملی را به خود اختصاص داد که نشانگر اهمیت وجود فضاهای تفریحی برای توسعه گردشگری روستایی است. توسعه فضاهای فرهنگی، آموزشی، ایجاد مکان تجمع و دسترسی به آب لوله‌کشی از دیگر متغیرهای مهم این عامل بودند.

عامل سوم به نام زیباسازی، با مقدار ویژه ۳/۰۰، توانست ۱۲/۵۰۱ درصد از واریانس را تبیین کند. یکی از ارکان اساسی جذب گردشگر روستایی تمیزی و زیبایی چشم‌انداز روستایی است. وجود زباله‌های خانگی و فضولات دامی نمای ناخوشایند به روستا می‌دهد که باعث گریزان شدن غریبه‌ها می‌شود. نقش طرح هادی در جمع‌آوری و دفع زباله و فضولات دامی از سطح روستا مهم‌ترین متغیرهای مربوط به این عامل را تشکیل دادند.

جدول ۵- ماتریس عامل‌های دوران‌یافته، بارهای عاملی، مقدار ویژه و درصد واریانس

تبیین‌شده هر عامل

عامل‌های استخراج شده					گویه‌ها
زیرساختی	اجتماعی	زیباسازی	بهداشتی	نگرشی	رفاهی
	۰/۸۱۲				تأثیر طرح هادی در امید به ماندن در روستا
				۰/۶۸۸	تأثیر طرح هادی در افزایش درآمد
	۰/۸۸۴				تأثیر طرح هادی در توسعه فضای فرهنگی
	۰/۹۲۰				تأثیر طرح هادی در توسعه فضای تفریحی
	۰/۸۹۷				تأثیر طرح هادی در توسعه فضای آموزشی
	۰/۶۳۵		۰/۵۶۳		تأثیر طرح هادی در دسترسی به آب لوله‌کشی
	۰/۶۸۵				جواب‌گویی معابر طرح هادی در تردد
					کافی بودن نور معابر در شب
			۰/۵۳۳		تأثیر طرح هادی در رضایت از منزل مسکونی
	۰/۶۱۸		۰/۴۳۲		تأثیر طرح هادی بر ساخت مسکن جدید
	۰/۶۰۱		۰/۴۷۹		جواب‌گویی فضای مسکن جدید
	۰/۵۶۳		۰/۵۲۳		تأثیر طرح هادی در مقاوم‌سازی مسکن
	۰/۸۲۳				تأثیر طرح هادی در بهبود معابر رفت و آمد
	۰/۷۴۱				تأثیر طرح هادی در ایجاد مکان تجمع
	۰/۷۶۶				تأثیر طرح هادی در دفع آسان زباله خانگی
	۰/۷۹۵				میزان تأثیر طرح هادی در کاهش زباله روستا
			۰/۷۰۱		تأثیر طرح هادی در دسترسی به آب آشامیدنی
			۰/۷۹۶		تمایل به جمع‌آوری فضولات حیوانی از داخل روستا
			۰/۵۴۶		تأثیر طرح در جمع‌آوری فضولات حیوانی
	۰/۴۴۱				تأثیر طرح در فراهم کردن امکانات بهداشتی
	۰/۵۷۱				جواب‌گویی حمام‌های موجود در روستا
	۰/۷۱۹				میزان تمایل به جذب گردشگر
				۰/۹۰۹	استفاده از توان روستا در جذب گردشگر
			۰/۵۹۱	۰/۴۰۳	تأثیر سطل زباله در دفع صحیح زباله
	۰/۸۱۲				مقدار ویژه
۱/۷۴۷	۴/۲۷۶	۳/۰۰	۲/۴۷۸	۲/۲۷۹	۲/۲۷۹
۲/۲۷۹	۱۷/۸۱۸	۱۲/۵۰۱	۱۰/۳۲۳	۹/۴۹۵	۹/۴۹۵
	۱۸/۱۲۸				
					درصد واریانس تبیین‌شده

روش استخراج عامل‌ها: تحلیل مؤلفه‌های اصلی، چرخش واریماکس، کل واریانس تبیین‌شده: ۷۵/۵۴۵

مأخذ: یافته‌های پژوهش

عامل چهارم به نام بهداشتی، با مقدار ویژه ۲/۴۷۸، توانست ۱۰/۳۲۳ درصد از واریانس را تبیین کند. گویه‌های دسترسی به آب لوله‌کشی بهداشتی و نقش سطل زباله‌های نصب‌شده طرح هادی در دفع صحیح زباله متغیرهای مهم این عامل بودند. عامل پنجم به نام نگرشی، با مقدار ویژه ۲/۲۷۹ نیز توانست ۹/۴۹۵ درصد از واریانس را تبیین کند. گویه‌های تأثیر طرح هادی در افزایش درآمد روستاییان و استفاده از توان‌های گردشگری روستا از دیدگاه روستاییان تشکیل‌دهنده عامل نگرشی بودند، گویای آنکه صرف نظر از بسترسازی برای گردشگری روستایی، باید نگرش روستاییان نسبت بدانها اصلاح شود که این کار جز با در نظر گرفتن خواسته‌های آنها و اعمال آن در اجرای طرح هادی روستایی میسر نمی‌شود.

سرانجام، عامل آخر به نام رفاهی، با مقدار ویژه ۱/۷۴۷، بقیه واریانس تبیین‌شده (۷/۲۷۹ درصد) را به خود اختصاص داد. کافی بودن نور معابر در شب برای سهولت تردد گویه مهم این عامل بوده و گویه نقش طرح هادی در فراهم کردن امکانات بهداشتی نیز با آن همراه شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

گردشگری روستایی یک صنعت جدید است که با ایجاد منابع جدید درآمد از طریق ایجاد مشاغل خارج از مزرعه، می‌تواند مانع فشار بی‌رویه بر منابع پایه تولید توسط فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری شود. اما برای توسعه گردشگری روستایی، لازم است زیرساخت‌های روستایی مهیا شود (۹، ۱۶). طرح هادی روستایی نیز یکی از طرح‌هایی بوده که هدف آن توسعه و بهبود زیرساخت‌های روستایی است.

نتایج تحقیق نشان داد که طرح هادی توانست در برخی زمینه‌ها مثل مدیریت دفع و جمع‌آوری فضولات حیوانی از سطح روستا و در زمینه‌های اصلاحات کالبدی و ساختاری مناطق روستایی نظیر معابر و مسکن روستایی تأثیر زیادی داشته باشد. این نتیجه با اکثر یافته‌های پیشین در زمینه ارزیابی اثرات طرح‌های هادی مطابقت دارد (۲، ۳، ۲۸)؛ ولی همسو با دیگر یافته‌های پژوهشی (۲۵، ۲۸)، تأثیر این طرح در زمینه‌های مدیریت سطل

زباله، دفع صحیح زباله خانگی، دفع فاضلات و نیز توسعه فضاهای فرهنگی، آموزشی، تفریحی و اجتماعی ناچیز بوده و میزان موفقیت آن قابل قبول نبوده است.

همسو با بسیاری از پژوهش‌ها (۱، ۷، ۲۰)، اکثر روستاییان تمایل زیادی به جذب گردشگر در روستای خود داشتند؛ ولی از دیدگاه آنها، از توان‌های گردشگری روستاها استفاده لازم نشده بود. این نتیجه در راستای یافته‌های قنبری و همکاران (۹) بوده و بیانگر آن است که به دلیل مشکلات عدیده ساختاری حاکم بر مناطق روستایی، تمرکز این طرح صرفاً روی مسائل کالبدی بوده و مسائل فرهنگی و توسعه‌ای به‌مثابه بستر ساز اصلی و پنهان توسعه گردشگری از نظر دور مانده است؛ و از این‌رو، لازم است در آینده مورد مذاقه قرار گیرد. واقعیت این است که در حال حاضر، برای توسعه بسترهای گردشگری، نمی‌توان اعتبارات جدید و کارهای موازی دیگری انجام داد و با توجه به موقعیت خاص استان اردبیل در کشور از نظر گردشگری روستایی، از یک طرف، و نرخ بالای بیکاری جوانان روستایی و جوان بودن جمعیت روستاهای مورد مطالعه، از طرف دیگر، در نظر گرفتن زمینه‌های گردشگری در انجام طرح هادی امری مهم است و از انجام کارهای مشابه و موازی جلوگیری خواهد کرد.

بر اساس نتایج تحقیق، متغیر سطح تحصیلات رابطه مثبت و معنی‌دار با تأثیر طرح هادی روستایی از دیدگاه روستاییان نشان داد. این نتیجه با یافته‌های گلزردی و همکاران (۱۱) و مورسان و همکاران (۲۲) مبنی بر تأثیر تحصیلات بر نگرش نسبت به گردشگری همخوانی دارد، ولی از نظر تأثیر متغیرهای سن و جنسیت، یافته‌های پیشین را پشتیبانی نمی‌کند.

در زمینه میزان تأثیر طرح هادی در امید به ماندن در روستا و تأثیر آن در فراهم کردن امکانات بهداشتی، این اثرات در حد زیاد تا متوسط بوده است. با توجه به اثرات مثبت آن در توسعه کالبدی مناطق روستایی، این نتیجه مؤید یافته‌های حاتم‌نیا و همکاران (۱۴) است. همچنین، بر پایه نتایج تحقیق، روستاییانی که قصد مهاجرت داشتند، نسبت به افرادی که قصد ادامه سکونت و زندگی در روستا را داشتند، تمایل بیشتری به جذب گردشگر در روستای خود داشتند، ولی از نظر آنها، از توان‌های گردشگری روستای آنها

به‌درستی استفاده نشده بود. شاید نگاه جهان‌شهری و برآورده نشدن آن در زندگی روستایی یکی از علل تصمیم به مهاجرت آنها باشد. همان‌طور که سقایی (۲۷) نشان داد، توسعه گردشگری روستایی عامل مهمی در کاهش مهاجرت به شهر است.

تحقیق مورسان و همکاران (۲۲) نشان داد که جنسیت عاملی تعیین‌کننده در نگرش نسبت به گردشگری پایدار است. نتایج تحقیق حاضر نیز نشان داد که زنان روستایی نسبت به مردان تمایل کمتری به جذب گردشگر در روستایشان داشتند. این نتیجه چه‌بسا ریشه در باورهای فرهنگی زنان روستایی و ترس احتمالی آنها از پیامدهای فرهنگی جذب گردشگر در روستایشان داشته باشد (۸، ۱۷، ۲۱). ولی با توجه به یافته‌های وانگ و فیستر (۳۲)، با توسعه گردشگری و مشاهده اثرات مثبت آن، این نگرش به تدریج اصلاح خواهد شد.

همسو با یافته‌های گلزردی و همکاران (۱۱) و مورسان و همکاران (۲۲)، در نتیجه تحلیل عاملی، شش عامل بسترساز توسعه گردشگری روستایی در پی اجرای طرح هادی روستایی شامل عامل‌های زیرساختی، اجتماعی، زیباسازی، بهداشتی، نگرشی و رفاهی استخراج شدند که در مجموع، ۷۵/۵۴۵ درصد از واریانس را تبیین کردند.

با توجه به نتایج تحقیق، پیشنهادهایی بدین شرح ارائه می‌شود:

- تدوین سیاست توسعه روستایی برای تدوین و اجرای هدفمند طرح‌ها و پروژه‌های توسعه روستایی و جلوگیری از اجرای طرح‌های موازی؛
- ممانعت از الگوبرداری از برنامه‌های توسعه شهری در طرح‌های هادی روستایی و توجه به نیازهای مناطق روستایی؛
- تلفیق اهداف توسعه گردشگری با اهداف اجرایی طرح‌های هادی روستایی با توجه مزایای گردشگری در توسعه روستایی؛
- گسترش اهداف طرح‌های هادی روستایی از حوزه صرفاً کالبدی به حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فرهنگی برای توسعه گردشگری روستایی؛
- ترویج و آموزش مزایای گردشگری برای ساکنان مناطق روستایی به‌ویژه زنان روستایی و فرهنگ‌سازی برای مدیریت بهینه زباله‌ها و زیباسازی فضای روستاها؛

- مشارکت دادن مردم در مراحل طراحی و اجرای طرح‌های هادی روستایی؛
- توجه به افزایش کیفیت طرح‌ها در راستای جامع‌نگری طرح‌ها؛ و
- ارزیابی اثرات طرح هادی چند سال بعد از اجرا.

یادداشت‌ها

1. Ethno-tourism
2. Heritage-tourism
3. Leisure-tourism
4. Eco-tourism
5. Agro-tourism
6. Kaiser-Meyer-Olkin

منابع

1. Abdollahzadeh, G. and Sharifzadeh, A. (2014). Rural residents' perception toward tourism development: a study from Iran. *International Journal of Tourism Research*, 16: 126-136.
2. Amar, T. and Samimi Sharemi, R. (2009). Evaluation of physical effects of rural guidance project, a case study: Rasht County, Khomam district. *Housing and Rural Environment*, 127: 44-55. (Persian)
3. Annabestani, A. and Akbari, M.H. (2011). Evaluation of rural guidance projects and its effects on physical development as perceived by rural people (a case study: Jahrom County). *Human Geography Researches*, 44(4): 93-110. (Persian)
4. Azimi, N., Mowlaei Hashtjin, N. and Alizadeh, A. ((2011). Investigating the geographical factors of successful implementation of rural guidance [Hadi] projects in the east of Guilan province. *Studies of Human Settlements Planning*, 6(16): 84-98. (Persian)
5. Azizpour, F., Khalili, A., Mohsenzadeh, A. and Hosseini Hasel, S. (2011). Analysis and evaluation of the economic effect of implementation of guidance [Hadi] project in rural settlements of the country. *Housing and Rural Environment*, 135: 71-84. (Persian)

6. Bramwell, B. and Sharman, A. (2000). Approaches to sustainable tourism planning and community participation. *Tourism and Sustainable Community Development*, 17-35.
7. Choi, H.C. and Murray, I. (2010). Resident attitudes toward sustainable community tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 18: 575-594.
8. Eshliki, S.A. and Kaboudi, M. (2012). Perception of community in tourism impacts and their participation in tourism planning: Ramsar, Iran. *Journal of Asian Behavioral Studies*, 2: 51-64.
9. Ghanbari, S., Ghasemi, M. and Pourchobari, M. (2013). Study of the impact of tourism on rural development from viewpoint of host society, case study: Mahan district of Kerman province. *Geographycal Planning and Space*. 9(3): 19-46. (Persian)
10. Giannakis, E. (2014). The role of rural tourism on the development of rural areas: the case of Cyprus Elias. *Romanian Journal of Regional Science*, 8: 38-53.
11. Golzardi, F., Sarvaramini, S., Sadatasilan, K. and Sarvaramini, M. (2012). Residents attitudes towards tourism development: a case study of Niasar, Iran. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 4(8): 863-868.
12. Hair, J.F., Anderson, R.E., Tatham, R.L. and Black, W.C. (1998). *Multivariate data analysis*. 5th Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ.
13. Hasanvand, A. and Hasanvand, A. (2011). Feasibility of rural tourism and its effects on rural development, the case of Kohman region in Selseleh County. *Rural Development*, 3(2): 187-200. (Persian)
14. Hatamnia, T. and Motamed, M.K. (2014). Evaluation of the effects of rural guidance [Hadi] projects on development activities of villages (Ilam province). *Proceedings of Conference of Sustainable Rural Development*, Institute of Higher Education of Construction and Development, 22-23. (Persian)
15. Jafari, J. (2001). The scientification of tourism. In: Valene, S. and Maryann, B. (Eds.) *Hosts and guests revisited: tourism issues of the 21st century cognizance communication corporation*, New York, pp: 28-41.

16. Jangchi Kashani, S. (2014). The role of rural tourism on rural development of Rijab region of Kermanshah. Master Thesis, Science and Research Branch of Azad Islamic University of Tehran. (Persian)
17. Ko, D.W. and Stewart, W.P. (2002). A structural equation model of residents' attitudes for tourism development. *Tourism Management*, 23: 521-530.
18. Lankford, S.V. (1994). Attitudes and perceptions toward tourism and rural regional development. *Journal of Travel Research*, 32(3): 35-43.
19. Lindberg, K. and Johnson, R.L. (1997). Modeling resident attitudes toward tourism. *Annals of Tourism Research*, 24(2): 402-424.
20. Mohammadi, M., Khalifah, Z. and Hosseini, H. (2010). Local people perceptions toward social, economic and environmental impacts of tourism in Kermanshah (Iran). *Asian Journal of Social Science*, 6: 220-225.
21. Mok, C., Slater, B. and Cheung, V. (1991). Residents' attitudes towards tourism in Hong Kong. *Journal of Hospitality Management*, 10: 289-293.
22. Muresan, I.C., Oroian, C.F., Harun, R., Arion, F.H., Porutiu, A., Chiciudean, G.O., Todea, A. and Lile, R. (2016). Local residents' attitude toward sustainable rural tourism development. *Sustainability*, 8(100): 2-14.
23. Ostadi, A. (2004). Tourism: the hidden capital in Iran. *Dehyariha*, 9: 25-28. (Persian)
24. Papzan, A., Zarafshani, K. and Gravandi, Sh. (2010). The problems and limitations of rural tourism using grounded theory (a case of Harir village, Kermanshah province). *Quarterly of Rural Researches*, 1(3): 25-52. (Persian)
25. Pourtaheri, M., Rokneddin Eftekhari, A. and Abbasi, M. (2012). Evaluation of rural guidance [Hadi] projects performance in physical development of rural settlements (a case study: Nabovat and Khoran villages of Eivangharb County). *Geography and Environmental Sustainability*. 25: 25-36. (Persian)
26. Qamar, M. (2002). Global trends in agricultural extension: challenges facing Asia and the pacific region. Keynote Paper Presented at FAO Regional Expert Consultation on Agricultural Extension, Bangkok, 16-19 July.
27. Saghaei, M. (2012). Study of abilities of rural tourism in Iran. Master Thesis, Mashhad University of Ferdowsi. (Persian)

28. Shamaei, A., Ahmadabadi, F. and Ahmadabadi, H. (2013). Evaluation of the effects of rural guidance [Hadi] project of rural settlements (case study: Neishabour County). *Research and Rural Planning*, 3(6): 75-88. (Persian)
29. Styliadis, D., Biran, A., Sit, J. and Szivas, E.M. (2014). Residents' support for tourism development: the role of residents' place image and perceived tourism impacts. *Tourism Management*, 45: 260-274.
30. Tavallaei, S., Afrakhteh, H. and Shabani, A. (2012). Study of the capabilities and strategies of rural tourism development in Kohak district of Qom province. *Human Geography Research*, 45(4): 103-118. (Persian)
31. Vosooghi, L., Khani, F., Motiei Langeroodi, S.H. and Rahnamaei, M.T. (2011). Evaluation of rural community attitudes towards tourism, based on structural equation model (a case study: mountainous region of Roodbar Ghasran, Shemiran County). *Rural Researches*, 2(4): 63-88. (Persian)
32. Wang, Y. and Pfister, R.E. (2008). Residents' attitudes toward tourism and perceived personal benefits in a rural community. *Journal of Travel Research*, 47: 84-93.